

Д. А. Габінет
заступник декана юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права

УДК 340.0 (477)

ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЙ ПРО РЕСПУБЛІКАНСЬКУ ФОРМУ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ У КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ У ПЕРІОД МІЖ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Розглядаються питання, пов'язані із відображенням ідей про республіканську форму державного правління України у конституційних проектах представників вітчизняної політико-правової думки С. Дністрянського, О. Ейхельмана та П. Чижевського. Проаналізовано погляди вчених щодо формування та діяльності вищих органів влади майбутньої незалежної Української держави.

Ключові слова: Дністрянський, Ейхельман, Чижевський, Українська держава, форма Української держави, форма державного правління.

Ідеї розбудови Української держави на республіканських засадах можна з впевненістю визначити як найбільш поширені серед представників вітчизняної інтелектуальної еліти у період між світовими війнами. З однієї сторони це було обумовлено загальноєвропейськими тенденціями, пов'язаними з поширенням ліберальних та соціалістичних ідей, а з іншої — спробами самих українців відродити Українську державу злагоди і добробуту на ґрунті їх відданості власним демократичним архетипам устрою життя [1, с. 55].

Таким чином, республіканські ідеї стали ще однією складовою державотворчих прагнень українського народу, яким судилося повною мірою реалізуватися лише 1991 року з проголошенням незалежності України. Але, як “без минулого немає майбутнього”, так і без врахування ідей, висловлених свого часу представниками української політико-правової думки, неможливим видається ефективна розбудова незалежної Української держави.

У цьому контексті на сьогодні ще більшої актуальності набуває розкриття державотворчих ідеалів вчених, політичних та громадських діячів, особливо тих, хто *volens-nolens* став свідком або безпосереднім учасником національно-визвольних змагань українського народу першої чверті ХХ століття.

Особливо цінними з огляду на це видаються наукові дослідження у сфері історії вітчизняної політичної і правової думки сучасних українських вчених: О. Копиленка, В. Потульницького, Н. Миронець, М. Кармазіної, В. Троциньського, Я. Турчин, О. Салтовського, П. Стецюка, А. Коцура, Г. Касьянова, М. Обушного, О. Мошак тощо. Саме їм ми можемо завдячувати за спроби ґрунтового аналізу життєвого шляху та поглядів щодо майбутнього незалежної Української держави окремих історичних діячів.

Разом із тим майже відсутні комплексні наукові дослідження, у яких чітко було б відображено погляди представників вітчизняної інтелектуальної еліти на форми майбутньої незалежної Української держави.

Метою статті є дослідження поглядів на форму державного правління України представників вітчизняної політико-правової думки у період між світовими війнами, які одними з перших запропонували конкретну модель організації майбутньої незалежної Української держави.

В цьому контексті на особливу увагу заслуговують проекти конституцій, авторами яких були вчені-правники, політичні діячі С. Дністрянський і О. Ейхельман та політичний і громадський діяч П. Чижевський.

Цінність зазначених документів обумовлена також і тим, що у них не лише використані власні політичні концепції авторів, але і враховано досвід державного будівництва інших країн.

Зокрема найкращі взірці державотворення США та Швейцарії стали підґрунтям для підготовки С. Дністрянським проекту “Конституції Західно-Української Народної Республіки” [2, с. 208].

Як випливає з назви проекту конституції С. Дністрянського, майбутня незалежна Українська держава мала існувати у формі народної республіки, для заснування якої скликалися Установчі Збори, вибори до яких повинні були відбутися на основі загального, безпосереднього, рівного і таємного голосування без різниці статі. Єдине обмеження становив лише вік виборців та кандидатів, який не міг бути меншим від 21 року [3, с. 166]. Разом із тим голосування, на думку вченого, слід було проводити на основі національного кадастру, згідно з яким представники різних націй голосують за окремими списками [4, с. 306].

Згідно з проектом С. Дністрянського на першому етапі державного будівництва Установчі Збори мали затвердити конституцію і на деякий час перейняти законодавчу владу, здійснити адміністративно-територіальний поділ, на основі нового виборчого права провести підготовку в громадах, округах і областях до формування місцевих і центральних нових органів влади, передусім Народної Палати, представити новий бюджет тощо, тобто “дати санкцію конституції і підготувати перехід до сталого конституційного режиму” [5, с. 339].

Виходячи з того, що одним з “загальних елементів конституції” є поділ державної влади на “3 категорії”, коли “законодатна власть є ареопагом для правних постанов, виконуюча обіймає керму при переведенні законів; а судейська розсуджує правні відносини та противні праву випадки, чи то поміж поодинокими громадянами, чи то в їхньому відношенні до держави” [6, с. 192–193], С. Дністрянський у своєму конституційному проекті здійснив спробу розмежувати законодавчу гілку влади в особі Народної Палати, виконавчу — в особі Президента Республіки і уряду та судову — в особі Державного Судового Трибуналу.

За проектом конституції С. Дністрянського Народна Палата мала перебрати на себе законодавчу функцію одразу після розпуску Установчих Зборів, тобто не пізніше, ніж через два роки після початку роботи останніх.

Народна Палата мала обиратися на чотири роки, при цьому процедура виборів найвищого законодавчого органу Західно-Української Народної Республіки була подібною до виборів Установчих Зборів.

Для дотримання національних інтересів члени Народної палати мали поділятися на три національні курії: українську, польську та курію інших народностей. Такий поділ С. Дністрянський вважав доцільним, виходячи з історії державно-правного становища Східної Галичини, яка, на його думку, була природною українською територією, заселеною переважно українцями та поляками, яких він називав “основними народностями” [7, с. 5–6].

У розробленому С. Дністрянським проекті конституції передбачалось, що кожна з національних курій матиме право вето проти ухваленого закону, якщо він порушує національні права народності. Долю такого закону мав вирішувати Державний Судовий Трибунал або загальний Народний З’їзд.

Окрім безпосередньо законодавчої функції до “сфери дії” Народної Палати С. Дністрянський також відніс: питання оголошення війни і укладання миру;

видання урочистих публічних оголошень стосовно важливих справ політичного і соціального життя; здійснення верховного нагляду за усією системою управління в державі та правосуддям. Окремим повноваженням Народної Палати визначалось висунення політичних звинувачень проти Президента Республіки, членів його Ради, членів Державної Ради, представників державного правосуддя, а головне — саме Народна Палата наділялась правом вносити пропозицію про зміщення з посади Президента Республіки [3, с. 169–173].

С. Дністрянським було чітко окреслено і перелік суб'єктів права законодавчої ініціативи. До них належали: Прибічна (Президентська) Рада, Державна Рада або її дорадча колегія, Голова Державної Юстиції, Комісії Народної Палати і Комісії, вибрані для цих цілей на народних з'їздах [8, с. 169–172].

Таким чином, ми бачимо, що автор виключив з числа осіб, які мали право подавати готові законопроекти, Президента Республіки та окремих членів Народної Палати, заступивши їх відповідними колективними інституціями. Невідомо, яким мотивом керувався вчений в цьому випадку, можливо, такий його крок був обумовлений бажанням підвищити якість законопроектної роботи через залучення до неї більшого числа професіоналів.

Будучи прихильником відображення у конституції споконвічних історичних традицій українського народу у вигляді “інституцій народного віча” [9, с. 235–236], С. Дністрянський на додачу до Народної Палати запропонував розширити систему представницьких органів влади в Західно-Українській Народній Республіці за рахунок створення Загальнонародної Ради та Народних Зборів і Народних Комор (Комісій).

Загальнонародна Рада мала скликатись Президентом Республіки за рішенням Народної Палати або Загальнонародного З'їзду. Одну половину її складу делегувала з числа своїх членів Народна Палата, іншу — обласні заступництва, Народні Комори і Загальнонародні З'їзди, при цьому мало бути забезпечене дотримання нормативного співвідношення: 4 українці, 1 поляк, 1 представник іншої національності. Основним призначенням Загальнонародної Ради були: “ревізія” конституції та, за дорученням Народної Палати, прийняття рішення про звільнення Президента Республіки.

Основним призначенням Народних Зборів, відповідно до проекту “Конституції Західно-Української Народної Республіки”, визначалось “безпосереднє вираження загальної волевиявлення”, що мало полягати, передусім, у критиці як законодавства, так і управління цілою державою, окремими областями чи округами.

Народні Збори скликались Президентом Республіки і діяли або на рівні усієї держави, або на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць.

На відміну від Народних Зборів Народні Комори визначались як унормовані законом професійні об'єднання соціальних груп, члени яких мали здійснювати своєрідний громадський контроль за відповідністю законопроектів і законодавчих пропозицій потребам різних сфер економічного та соціального життя [3, с. 175–176].

Як вже зазначалося вище, виконавчу владу в Західно-Українській Народній Республіці представляв Президент Республіки та уряд. Президент Республіки повинен був обиратися строком на чотири роки одночасно з виборами до Установчих Зборів, а потім і Народної Палати громадянами усієї держави з числа осіб української національності, які досягли 35-річного віку [3, с. 178–179]. У цьому контексті звертає на себе увагу обмеження щодо участі у президентській виборчій кампанії представників національних меншин, як то: поляків, євреїв, німців тощо. На наш погляд, таке обмеження можна розглядати з однієї сторони як відповідь на багаторічну політичну дискримінацію, якої зазнавало українське населення на своїх етнічних землях, розподілених між Австро-Угорською та Російською імперіями, а з іншої — як чергову спробу автора проекту підкреслити національний характер майбутньої незалежної Української держави, але у будь-якому випадку демократичною цю пропозицію назвати важко, тим паче з огляду на практику

конституційного будівництва у США чи Швейцарії, що для вченого відіграла роль ідеалу та орієнтиру.

Відповідно до проекту конституції С. Дністрянського Президент Республіки визнавався главою уряду та головнокомандувачем збройних сил. Окрім цього до його повноважень належало представництво держави у міжнародно-правових відносинах; акредитація та прийняття послів іноземних держав; присвоєння військових звань, призначення та звільнення офіцерів збройних сил; призначення і звільнення членів Державної Ради і Голови Державної Юстиції; призначення та звільнення вищих службових осіб держави; здійснення помилування [3, с. 179].

Значними були правомочності Президента Республіки і щодо впливу на законодавчий процес. Зокрема він наділявся правом протягом десяти днів після ухвалення закону Народною Палатою публічно заявити свій протест і передати закон на обговорення Загальнонародного З'їзду, а в окремих випадках саме до повноважень Президента Республіки належала можливість розпуску найвищого законодавчого органу держави [3, с. 173].

Разом з тим деякі повноваження Президента Республіки знаходились у певному протиріччі з раніше висловленими поглядами автора. В цьому випадку мова йде про недотримання принципу розподілу влад, оскільки С. Дністрянський передбачав, що “між двома сесіями і в період виборів законодавчу владу, що належить Народній Палаті, здійснює тимчасово Президент Республіки” [3, с. 174].

Але, на наш погляд, зазначена правомочність глави держави за певних обставин могла стати дестабілізуючим фактором, підґрунтям для розбалансування системи стримувань та противаг, що в кінцевому підсумку призвело б до узурпації влади Президентом Республіки.

За конституційною моделлю С. Дністрянського Президент Республіки здійснював свою владу за допомогою Прибічної та Державної Ради.

Прибічна Рада складалася з шістьох членів: чотирьох українців, одного поляка та одного представника іншої національності; при цьому трьох із них призначав Президент Республіки, а трьох делегували національні курії Народної Палати.

Для ведення діловодства при Прибічній Раді повинна була бути створена Державна канцелярія на чолі з канцлером, який скріплював своїм підписом усі укази Президента Республіки.

“Верховним центральним” органом виконавчої влади проект конституції С. Дністрянського визначав уряд — Державну Раду. Державна Рада подібно до Прибічної Ради мала складатися з шістьох членів, яких призначав Президент Республіки з урахуванням національного нормативного співвідношення (4 : 1 : 1) і після висновку експертів національних курій Народної Палати. Одночасно глава держави покладав на одного з членів Державної Ради функції її Голови, який, як і решта членів верховного виконавчого органу відповідав за свою діяльність лише перед Президентом Республіки.

Проект “Конституції Західно-Української Народної Республіки” чітко окреслював також і коло конкретних міністерств, які мали бути утворені у складі Державної Ради. Серед них міністерства: Внутрішніх справ, Фінансів, Релігії і освіти, Сільського і лісового господарства, Торгівлі і промислу, Сполучень.

Кожне з міністерств наділялось правом самостійного прийняття рішень з питань своєї компетенції, окрім випадків коли певного впливу могли зазнати зносини з іншими країнами або міжнародними організаціями. У такому разі усі рішення приймались колегіально Державною Радою в цілому [3, с. 180–181].

Щодо організації судової влади, то функції найвищого судового органу мав виконувати Державний Судовий Трибунал, який утворювали шість суддів, обраних Загальнонародними Зборами і шість суддів або “юристів вільних професій”, які призначалися за пропозицією Голови Державної Юстиції Президентом Республіки. Усі кандидати на посаду судді Державного Судового Трибуналу мали відповідати сорокалітньому віковому цензові.

До основних повноважень Державного Судового Трибуналу проект конституції відносив: перевірку законів на предмет їх конституційності; прийняття рішень за протестами національних курій Народної Палати проти прийняття таких законів, які порушують національні права окремих народів; розв'язання конфліктів між представницькими органами і між установами стосовно їх компетенції; підтвердження або заперечення фактів невиконання обов'язків депутатами; прийняття рішень з приводу політичних обвинувачень, які висуває Народна Палата [3, с. 183–184].

Таким чином, виходячи з аналізу повноважень Державного Судового Трибуналу, можна чітко визначити цей орган як орган конституційної юрисдикції, закріплення правового статусу якого у конституції, на думку С. Дністрянського, було запорукою забезпечення відповідності останньої “справжнім демократичним принципам” [10, с. 347–348].

Щодо організації судової системи в цілому, то вчений, який відніс це питання до майбутнього законодавчого регулювання, чітко не визначив будову судової системи, а лише зазначив, що правосуддя в майбутній незалежній Українській державі будуть забезпечувати призначені пожиттєво Президентом Республіки або Головою Державної Юстиції судді, а також мирові суди, суди народних засідателів або присяжних [3, с. 183].

Розглядаючи систему правосуддя, запропоновану С. Дністрянським, необхідно також зауважити на певній непослідовності автора щодо дотримання принципу розподілу влад і в цій сфері. Так, проголосивши принцип відокремлення правосуддя від виконавчої влади [3, с. 180], автор наділяє повноваженнями з забезпечення порядку в правосудді Голову Державної Юстиції, якого призначає та звільняє з посади Президент Республіки, а отже глава держави отримує додатковий важіль впливу в тому числі і на судову владу.

Отже, проаналізувавши організацію державної влади за проектом “Конституції Західно-Української Народної Республіки”, можна з впевненістю стверджувати, що найкращою формою державного правління для майбутньої незалежної Української держави С. Дністрянський вважав президентську республіку.

Логічною завершеністю та теоретичною глибиною відрізняється конституційний проект, запропонований у 1921 році О. Ейхельманом.

Як зазначав сам автор: “... я сформулював свій проект конституції для У.Н.Р. не як ідеал для конституції далекого майбутнього на Україні, — не як теоретичну вигадку, але як реально доцільний, тепер цілком здійснимий і єдино можливий державний устрій на сучасній Україні, котрий здатен забезпечити тривке мирне і культурне життя країні, що стільки втерпіла за останні роки” [8, с. 150].

Аналізуючи розвиток політичної думки про державу, О. Ейхельман виділив тогочасні її форми: конституційну монархію, союзна державу і демократичну республіку [11, с. 40].

Саме у формі останньої, на його погляд, і мала існувати майбутня незалежна Українська держава [8, с. 153].

Окреслюючи будову державного механізму в Україні, О. Ейхельман обстоював думку про те, що основою функціонування влади є поділ її функцій. При цьому реалізація принципу поділу влади в державі має на меті “... найкращим способом забезпечити в державі, перед різними функціями державної влади, політичну суспільну і особисту свободу громадян” [12, с. 39].

Але на відміну від С. Дністрянського О. Ейхельман виділив не три, а п'ять гілок влади: установчу, якій мали підпорядковуватись законодавча, урядово-виконавча, судова, фінансова-контрольна влади і місцеве самоврядування у повітах, громадах та землях. Автор вважав, що такий механізм розподілу влади найбільшою мірою відповідав тогочасним потребам культурно-політичного життя [13, с. 52].

Найвищою або “зверхньою” державною владою УНР О. Ейхельман проголосив Федерально-Державну Установчу владу. У здійсненні останньої відповідно до

конституційного проекту мав право брати участь кожний громадянин УНР, що досяг 25-річного віку, працював на певній роботі і жив на власні засоби, був незаплямований судом та мав повну дієздатність. Саме Федерально-Державній Установчій владі належало виключне право відхиляти, доповнювати та вносити зміни до “Основного Державного Закону” шляхом проведення референдуму [8, с. 159].

Вищим законодавчим органом, за конституційним проектом О. Ейхельмана, був Федерально-Державний Парламент, який складався з двох палат: Земсько-Державної Палати і Федерально-Державної Ради. До складу Земсько-Державної Палати мало входити по три-п’ять представників від окремих Земель, яких делегували, виходячи з чисельності населення кожної адміністративно-територіальної одиниці, на термін не менш як два роки Земські Парламенти.

Депутати Федерально-Державної Ради мали обиратись на чотири роки, всенародним, таємним, прямим голосуванням за пропорційною виборчою системою.

Окрім законодавчої діяльності до повноважень Федерально-Державного Парламенту належали питання: затвердження бюджету; затвердження за поданням Федерально-Державного Голови членів уряду; контроль за діяльністю виконавчої гілки влади; обрання половини від загальної кількості суддів вищого Федерально-Державного Суду; притягнення до відповідальності Федерально-Державного Голови після закінчення терміну його повноважень, суддів вищого Федерально-Державного Суду, депутатів, міністрів, та віце-міністрів. У проекті Конституції О. Ейхельмана зазначається, що обидві палати парламенту мають “однакове” право законодавчої ініціативи. Окрім цього правом ініціювати перед парламентом питання розгляду законопроектів наділені Федерально-Державний Голова, Федерально-Державний Суд, Федерально-Державний Контроль, Федерально-Державна Рада Міністрів, а також громадяни УНР, які мають у Федерально-Державній Установчій владі два мільйони голосів [8, с. 162–170].

До складу виконавчої гілки влади О. Ейхельман відніс урядову виконавчу владу і місцеве самоврядування, що функціонує в державі на підставі законів та конституції. Одночасно він зазначав, що “... закон для виконавчої влади не може конкретно приписувати всіх її службових діянь у всіх деталях, а захищає відповідний простір діяння, щоб вона могла, пристосовуючись до фактичних умов, найліпше здійснити свої завдання, які їй доручені законом” [11, с. 43]. Фактично йдеться про надання виконавчій владі певної самостійності з метою впровадження і реалізації принципу децентралізації у так званій урядовій адміністрації (урядовому управлінні).

За конституційним проектом О. Ейхельмана вищим органом виконавчої влади визнавався Федерально-Державний Голова, який мав обиратися на шість років. Ним міг бути обраний громадянин УНР, який: був українцем за походженням або до обрання Федерально-Державним Головою прожив на території України не менше 20 років; володів правом плурального голосу, тобто правом користуватися на виборах кількома голосами відповідно до віку, сімейного стану, освітнього цензу, громадського і державного стажу, що регламентувалося окремим законом; досяг 40-річного віку; відповідав освітньому цензу, визначеному Об’єднаним Зібранням обох Палат Парламенту; мав не менше 10 років стажу державної або муніципальної служби на відповідній посаді чи кооперативної діяльності; сповідував одну з християнських релігій. Вибори Федерально-Державного Голови мали проводитися Об’єднаним Зібранням обох Палат Парламенту і членів Федерально-Державного Суду [8, с. 175].

До повноважень Федерально-Державного Голови входили: догляд за виконанням законів з боку виконавчої гілки влади; реалізація внутрішньої і зовнішньої безпеки держави; затвердження цивільних та військових урядовців; внесення пропозицій до парламенту про кандидатів на дипломатичні посади; представництво УНР на переговорах з урядами інших держав; укладання від імені УНР міжнародних договорів; оголошення від імені УНР війни та укладання миру; затвердження надзвичайних видатків; часткове або повне звільнення злочинців від

покарання; нагородження за громадські і державні заслуги; затвердження постанов Ради Міністрів про оголошення на певних територіях надзвичайного або військового стану. Окрім цього Федерально-Державний Голова визначався Головним Отаманом всіх збройних сухопутних і морських сил УНР [8, с. 177–178].

До компетенції федерального уряду (Ради Міністрів) належали питання “центрального державного управління”. Кількість міністерств, фінансові та матеріальні ресурси, необхідні для їх утримання, мали визначатись спеціальним законом. Рішення про розподіл повноважень між Міністерствами приймала Рада Міністрів після чого воно погоджувалось Федерально-Державним Головою. У складі кожного Міністерства створювались Департаменти. Міністерства очолювались Міністрами, а департаменти — Директорами. Рада Міністрів за проектом Конституції О. Ейхельмана розглядала та приймала рішення стосовно справ: визначених окремими законами; доручених урядом парламентом, Федерально-Державним Судом, Федерально-Державним Головою; внесені Головою Ради Міністрів або окремими Міністрами [8, с. 186, 189].

Як слушно зазначає Я. Турчин, питання організації системи державної влади у працях О. Ейхельмана тісно переплітається з його баченням місцевого самоврядування [11, с. 43].

Місцеве самоврядування, на думку науковця, є окремою гілкою влади на рівні з урядовою виконавчою владою, від якої певною мірою є залежною, “але принципово воно діє під загальною владою законів самостійно — воно автономно самоврядується” [12, с. 40].

Вищим органом судової влади в УНР О. Ейхельман визначив Федерально-Державний Суд, члени якого призначались пожиттєво. При цьому Об’єднане Зібрання Палат Парламенту обирало половину його складу з числа кандидатів, запропонованих Парламентами Земель, та дві шостих від загальної кількості його членів з числа кандидатів, внесених на розгляд кожною з Палат Парламенту. Одну шосту від загальної кількості членів Федерально-Державного Суду призначав Федерально-Державний Голова. До компетенції Федерально-Державного Суду відносились питання, пов’язані з: вирішенням усіх суперечок щодо правильного застосування конституційних законів; роз’ясненням за поданням фізичних та юридичних осіб положень Конституції; дисциплінарним і кримінальним провадженням з приводу протиправних діянь Федерально-Державного Голови, Голови, заступників, членів і секретарів Федерально-Державного Суду тощо. Як бачимо, О. Ейхельман певним чином взяв за основу будову судового механізму США, наділивши вищу судову інституцію конституційною юрисдикцією.

Окрім Федерально-Державного Суду, передбачалось утворення ще Вищого Касаційного Суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, до складу якого входило по одному представнику від кожної землі, та спеціальних судів з розгляду “військово-дисциплінарних” і “військово-карних” справ [8, с. 193–195].

Щодо Федерально-Державного Контролю, то, як визначав сам О. Ейхельман, він “... має своїм завданням ревізію правильного поступлення доходів і правильного переведення видатків по бюджету Федерально-Державного господарства”. Складався Федерально-Державний Контроль з Головних Контролерів, які призначались пожиттєво Об’єднаним Зібранням Палат Парламенту за погодженням з Федерально-Державним Головою і Колегією Федерально-Державного Контролю [8, с. 196].

У разі прийняття складних рішень Федерально-Державний Контроль наділявся правом звернення до народу і проведення референдумів, якщо виникали суперечності з парламентом. “Фінансово-контрольний владі, констатує вчений, — належить аналогічне положення у загальному складі державної влади, як судовій владі” [12, с. 41].

Отже, аналіз організації державного механізму, окресленого у конституційному проекті О. Ейхельмана, дозволяє зробити висновок про те, що вчений, як і багато

хто з його сучасників, обстоював думку про необхідність розбудови майбутньої незалежної України як парламентсько-президентської республіки.

Ще одним прихильником розбудови України на республіканських засадах став П. Чижевський.

У своїх працях П. Чижевський вдається до гострої критики конституційного проекту Є. Чикаленка, в якому останній стверджував ідеї про необхідність побудови монархічної української держави, яку очолив би “якийсь варяг, що прийшов би з своєю гвардією і з своїми “фаховцями” чи “спецами”, оскільки український народ, на його думку, з однієї сторони, ще не досяг такого рівня освіченості, щоб збудувати власну державу, а з іншої сторони, мав власну державність тільки тоді, коли її організовували вихідці з-за кордону, що ставало об’єднавчим чинником і зводило нанівець міжособну боротьбу за владу між українцями.

Окрім конституційного проекту Є. Чикаленка П. Чижевський піддав прискіпливому аналізу ідеї щодо майбутнього української держави, висловлені такими його сучасниками як: О. Вілінський, С. Дністрянський, С. Золотаренко, К. Білокриниченко тощо [14, с. 333–334].

Результатом цього аналізу став власний конституційний проект, запропонований П. Чижевським, яким автор надав систематизованого нормативного вигляду своїм думкам з-приводу майбутньої моделі розбудови української держави, які висловлювались ним до того у публіцистичному стилі на сторінках різних періодичних видань еміграційної преси.

У тексті “Конституції Української Держави” П. Чижевський запропонував іменувати Україну — “Українською Федеративною Республікою” [14, с. 7].

Зокрема визначалось, що владу Української Федеративної Республіки представляють: Всеукраїнська Національна Рада — влада законодавча; Генеральний Секретаріат з Гетьманом Всієї України на чолі — влада виконавча; Генеральний Федеральний Суд — влада судова.

Всеукраїнська Національна Рада мала б складатись з двох частин, одна з яких обиралась прямим, всенародним голосуванням, а друга призначалась обласними радами [15, с. 10].

Це наводить на думку, що таким чином П. Чижевський намагався забезпечити під час прийняття законодавчих рішень узгодженість інтересів як усього населення країни, так і окремих адміністративно-територіальних одиниць. Але при цьому він пішов не шляхом створення двопалатного парламенту, де ревізію на відповідність інтересам суб’єктів федерації того або іншого законодавчого акту проводять депутати верхньої палати, представники окремих адміністративно-територіальних одиниць, а спробував оптимізувати законодавчу процедуру через перетворення однопалатного парламенту на певний законодавчий дискусійний центр, який одразу мав продукувати рішення, прийнятні для найширшого загалу населення Української Федеративної Республіки.

Що ж стосується глави держави — Гетьмана Всієї України, то, як писав сам П. Чижевський, він взяв за основу модель інституту президента, яка існувала на той момент у Франції (мова йде про Третю республіку у Франції. — Д. Г.) [15, с. 6], за якої, як відомо, президент обирався Національними зборами та був наділений широким колом повноважень: від укладення договорів з іноземними державами до призначення і зміщення міністрів, дипломатів і вищого командного складу армії [16, с. 276].

Такий вибір П. Чижевського був зумовлений побоюванням того, щоб “після кількарічних повстань, невдалих спроб “соціалізацій” і “комунізацій”, анархії, повного занепаду економічно-господарського життя” не прийшов час для реакції, за якої можуть “підняти голову всі монархічні настрої на Україні, про які можна сказати, що більшість з них ворожі самій ідеї української державності”. І саме за цих обставин, на думку П. Чижевського, президент, обраний всенародним голосуванням, наділений усією повнотою виконавчої влади, може “перескочити, як

це колись зробив Луї Наполеон, від республіки до абсолютного монархізму” [15, с. 6].

З огляду на це “Конституція Української Федеративної Республіки” передбачала, що Гетьман Всієї України обирається на п’ять років Всеукраїнською Національною Радою, яка для цього поповнюється представниками від повітових рад по одному від повіту.

Щодо обсягу повноважень “Гетьмана”, то він був главою уряду, “Головним Отаманом війська та флоту”, “репрезентував” державу на міжнародній арені, мав право накладати вето на закони, прийняті Всеукраїнською Національною Радою.

Разом з тим, уряд залишався відповідальним за свою діяльність перед Всеукраїнською Національною Радою, яка могла віддати його за неналежне виконання своїх обов’язків до “суду Генерального Федерального Суду” [15, с. 10].

Чітко було визначено склад, порядок формування та компетенцію Генерального Федерального Суду.

Він мав складатися з 40 “Генеральних Суддів”, що, як і Гетьман, мали обиратися на п’ять років Всеукраїнською Національною Радою, яка для цього поповнювалася представниками від повітових рад по одному від повіту, при цьому одна п’ята частина Генеральних Суддів мала оновлюватися щороку.

До повноважень Генерального Федерального Суду належала перевірка за скаргами приватних осіб, органів місцевого самоврядування або обласних рад, законів, виданих Всеукраїнською Національною Радою та обласними радами, на предмет їх відповідності конституції; вирішення усіх суперечностей, що могли виникнути між областями, між областями та Українською Федеративною Республікою, між приватними особами та органами місцевого самоврядування з одного боку та областями і Українською Федеративною республікою — з другого боку; притягнення до суду членів уряду Української Федеративної Республіки; розгляд екстериторіальних справ відносно усіх областей (наприклад, злочини, вчинені на флоті) [15, с. 10–11].

Таким чином, ми бачимо, що за формою правління, на думку П. Чижевського, майбутня незалежна українська держава мала бути парламентсько-президентською республікою.

Отже, проекти конституцій, запропоновані представниками вітчизняної політико-правової думки С. Дністрянським, О. Ейхельманом та П. Чижевським, стали вагомим внеском до теоретичного та ідеологічного обґрунтування необхідності існування незалежної української держави та пошуку найоптимальнішої форми її організації. Увібравши в себе найкращі взірці світової теорії та практики державотворення проект “Конституції Західно-Української Народної Республіки” С. Дністрянського передбачав розбудову майбутньої незалежної Української держави у формі президентської республіки, у якій влада мала функціонувати на основі її поділу на три гілки, представлені Народною Палатою — законодавча влада, Президентом Республіки і урядом — влада виконавча, Державним Судовим Трибуналом — судова влада.

У формі парламентсько-президентської республіки повинна була існувати незалежна Українська держава за конституційним “Проектом Конституції (Основних державних законів) Української республіки” О. Ейхельмана, але на відміну від С. Дністрянського він виділив не три, а п’ять гілок влади: Федерально-Державну Установчу владу, якій мали підпорядковуватись Федерально-Державний Парламент — законодавча влада, Федерально-Державний Голова, федеральний уряд (Ради Міністрів) — урядово-виконавча влада, Федерально-Державний Суд, Вищий Касаційний Суд з розгляду цивільних і кримінальних справ — судова влада, Федерально-Державний Контроль — фінансова-контрольна влада і місцеве самоврядування у повітах, громадах та землях.

Подібних поглядів притримувався і П. Чижевський, який у своєму проекті “Конституції Української Держави” визначав, що Україна має у майбутньому

функціонувати лише у формі парламентсько-президентської республіки, владу у якій представляли: Всеукраїнська Національна Рада — влада законодавча; Генеральний Секретаріат з Гетьманом Всієї України на чолі — влада виконавча; Генеральний Федеральний Суд — влада судова.

Але, незважаючи на теоретичну глибину та ґрунтовність викладу матеріалу, проектам зазначених конституцій не довелося знайти свого втілення у практиці державного будівництва. Разом із тим низка ідей проголошених у них, наприклад, створення додаткових контрольних інституцій у вигляді Народних Зборів, Народних Комор (Комісій) або Федерально-Державного Контролю, участь в обранні суддів вищих судових інстанцій представників адміністративно-територіальних одиниць, встановлення додаткового освітнього цензу для кандидатів на посаду глави держави, залишаються актуальними, особливо в світлі організації діяльності Конституційної Асамблеї і на сьогодні, що обумовлює подальший дослідницький інтерес до цієї теми, в тому числі в розрізі комплексного дослідження еволюції поглядів на форму української держави в історії вітчизняної політико-правової думки.

Список використаних джерел

1. Кармазіна, М. Ідея української держави у сприйнятті українських інтелектуалів на зламі XIX–XX ст. [Текст] / М. Кармазіна // Людина і політика. — 1999. — № 2. — С. 53–56.
2. Потульніцький, В. А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) [Текст] / В. А. Потульніцький. — К. : Либідь, 1992. — 232 с.
3. Дністрянский, С. Конституція Західно-Української Народної Республіки (Проект, 1920 р.) / С. Дністрянский [Текст] С. Дністрянский // Стецюк, П. Станіслав Дністрянский як конституціоналіст / Петро Стецюк. — Львів : [Б. в.], 1999. — С. 161–185.
4. Дністрянский, С. Нові проекти української конституції [Текст] / С. Дністрянский // Воля. — Відень. — 1920. — Т. 4. — Ч. 6. — С. 301–309.
5. Дністрянский, С. Загальна наука права та політики [Текст] / С. Дністрянский. — Прага, 1923. — Т. 1. — 393 с.
6. Дністрянский, С. Теорія конституції [Текст] / С. Дністрянский // Стецюк, П. Станіслав Дністрянский як конституціоналіст / Петро Стецюк. — Львів : [Б. в.], 1999. — С. 186–208.
7. Дністрянский, С. Державно-правне становище Східної Галичини в минулій добі [Текст] / С. Дністрянский // Український прапор. — 1919. — Ч. 23–25. — С. 5–6.
8. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України [Текст]. — К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. — 272 с.
9. Дністрянский, С. Нові проекти української конституції [Текст] / С. Дністрянский // Воля. — Відень. — 1920. — Т. 4. — Ч. 5. — С. 232–237.
10. Дністрянский, С. Нові проекти української конституції [Текст] / С. Дністрянский // Воля. — Відень. — 1920. — Т. 4. — Ч. 7/8. — С. 342–348.
11. Турчин, Я. Принципи і шляхи реалізації державної влади в науково-теоретичних працях Отто Ейхельмана [Текст] / Я. Турчин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. — 2009. — Вип. 21. — С. 39–45.
12. Ейхельман, О. Енциклопедія права: Курс читання проф. О. Ейхельманом на 1-му семестрі економічно-кооперативного відділу Української господарської академії в ЧСР [Текст] / О. Ейхельман. — Подєбрати, 1923. — 84 с.
13. Присяжнюк, А. Й. Деякі аспекти державного будівництва у галузі забезпечення безпосередньої демократії за проектом Конституції УНР О. Ейхельмана [Текст] / А. Й. Присяжнюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — 2007. — Том 20 (59). — № 1. — С. 51–56.
14. Чижевський, П. Основи української державності [Текст] / П. Чижевський // Воля. — Відень. — 1921. — Т. 2. — Ч. 9/10. — С. 333–339.
15. Чижевський, П. Основи української державності [Текст] / П. Чижевський // Воля. — Відень. — 1921. — Т. 3. — Ч. 1/2. — С. 3–11.

16. *Макарчук, В. С.* Загальна історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : [навч. посіб.] / В. С. Макарчук. — [вид. 6-те, доп.]. — К. : Атіка, 2007. — 624 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 23 лютого 2012 року)*

Надійшла до редакції 14.03.2012

Габинет Д. А. Отображение идей о республиканской форме государственного правления Украины в конституционных проектах представителей отечественной политико-правовой мысли в период между мировыми войнами

Рассматриваются вопросы, связанные с отображением идей о форме государственного правления Украины в конституционных проектах представителей отечественной политико-правовой мысли С. Днестрянского, О. Эйхельмана и П. Чижевского. Проанализировано взгляды учёных на формирование и организацию деятельности высших органов власти будущего независимого Украинского государства.

Ключевые слова: Днестрянский, Эйхельман, Чижевский, Украинское государство, форма Украинского государства, форма государственного правления.

Gabinet, D. A. The Ideas of a Republican Form of Government of Ukraine in the Constitutional Projects of National Representatives of Political and Legal thought in the Period between the World Wars

Issues related to the ideas of the form of government of Ukraine in the constitutional projects of national representatives of political and legal thought S. Dnistrianskyi, O. Eihelman and P. Chyzhevskiy are discussed in the article. The views of scientists on the formation and organization of the higher authorities of the future independent Ukrainian state are analyzed by the author.

Key words: Dnistrianskyi, Eihelman, Chyzhevskiy, Ukrainian state, the form of the Ukrainian state, the form of state administration.

